

AKT TERMINOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI

Madraximova Durdona

Umirbekovna, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent Axborot

Texnologiyalari Universiteti, Chet tillar kafedrasida assistenti

+998978278889

Annotatsiya: Zamonaviy dunyo insoniyat oldiga ilgari kuzatilmagan yangi ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy muammolarni qo'ymoqda. Bu muammolarni hal qilishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ya'ni AKTning ulkan ahamiyati yaqqol ko'zga tashlanadi. Keng miqyosda jamiyat hayotiga kirib kelayotgan raqamli muhit, virtual platformalar, axborot tizimlari va zamonaviy xizmatlar AKT terminologiyasining shakllanish jarayonlarini tezlashtirmoqda. Bugungi jamiyatda har bir soha, jumladan ta'lim, ishlab chiqarish, tibbiyot, ijtimoiy xizmatlar va boshqa yo'nalishlar AKT atamalarini yordamida rivojlanmoqda va o'z taraqqiyotida yangi bosqich sari harakat qilmoqda. Shu boisdan AKT terminologiyasining xususiyatlari va ularning imkoniyatlariga doir tadqiqotlar o'ta dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: AKT, terminologiya xususiyatlari, raqamli texnologiyalar, xalqaro andoza, qisqartma, universallik, moslashtirish.

AKT terminologiyasining yetakchi xususiyatlaridan biri uning uzluksiz va tezkor rivojlanishidir. Bu jarayonni boshqa sohalardagi terminologiyalardan farqlovchi eng muhim jihat deb atash mumkin. Axborot texnologiyalari sohasi har doim dinamik harakatda bo'lib, zamon bilan hamqadam. Agar biror yilda yangi texnologiya paydo bo'lsa, unga mos ravishda yangi termini, qisqartmasi, tushunchasi ham birin-ketin tilga, fanga va hayotga kirib keladi. AT bilan bog'liq terminlar oldin faqat mutaxassislar sohasini cheklab kelsa, hozirgi jamiyatda har bir kishining tilida, faoliyati va kundalik hayotida hamdo'stdir. Demak, AKT terminologiyasi zamon, tafakkur va jamiyat taraqqiyotiga moslab tez doimiy ravishda yangilanadi, kengayadi va boyiy boradi. Zamonaviy AKT atamalarining

yana bir xususiyati ularning global xarakter kasb etishi bilan bog'liq. Bugungi axborot texnologiyalari taraqqiyoti natijasida har bir yangi termin birinchi navbatda universal, butun jahonda birdek tushuniladigan bo'lishini talab etadi. Deylik, Bulutli texnologiya, Internet, Ma'lumotlar bazasi, Sun'iy intellekt, Onlayn platforma, Kriptoalyuta, Big Data, Kiberxavfsizlik, Tarmoq, Server, Algoritm, Loyiha boshqaruvi va boshqa shu kabi atamalar jahon ilm-fani, texnologiyasi va kundalik hayotida umumtushunarli bo'lib qoldi. Bu terminlarning asosiy belgilari – qisqa, mazmunli, keng qamrovli va faol tatbiq etiluvchan bo'lishidir. Shu sababli, AKT terminlari dunyo bo'ylab bir xilda ishlatiladi va oson moslashtiriladi [1].

AKT atamalarining o'ziga xos yana bir jihati shuki, ular ko'p hollarda ingliz tilidan to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinadi yoki asl holatida o'zbek tiliga o'zlashtiriladi. Bu ingliz tilining zamonaviy texnologiyalardagi yetakchi mavqeini aks ettiradi. Ko'pgina yangi so'zlar va iboralar – masalan, “Server”, “Data base”, “Cloud”, “Network”, “Firewall”, “Backup”, “Streaming”, “Upload”, “Download”, “Browser”, “Interface” va boshqalar – o'zbek tilida ham xorijiy ko'rinishda qo'llanilmoqda. Ularning muqobil so'zlari bo'lsa ham, zamonaviy texnologik muhitda asl varianti kengroq ishlatiladi. Bunda qisqalik, aniq ma'nolilik va xalqaro andozalarga moslik asosiy rol o'ynaydi.

Terminologiyaning keng ko'lamda differensial xususiyatlari ham bor. Ya'ni, AKT atamalari konkret sohaning ixtisoslashuvi, texnologiyalarning murakkablashuvi va fanning chuqurlashuvi natijasida yanada murakkablashib boradi. Masalan, dasturlash, axborot xavfsizligi, algoritmlar, ma'lumotlar tuzilmasi, sun'iy intellekt, raqamli marketing yoki texnologik biznesda juda ko'p soha ichidagi maxsus terminlar yuzaga chiqadi. Bular o'zaro bog'liq ham, alohida mazmunga ham ega. Bu xususiyat AKT terminologiyasiga polifunksionallik, tarmoqlanish va ko'p qavatlilik bag'ishlaydi. Yana bir muhim xususiyat shuki, AKT terminologiyasi muntazam standartlashuv va kodifikatsiya jarayoniga bo'ysunadi. Yangi terminlar xalqaro miqyosda muvofiqlashtirilib, xalqaro tashkilotlar – masalan, ISO, IEEE, ITU, ICANN va boshqalar – tomonidan kataloglashtiriladi, tasdiqlanadi va fanga tadbiiq qilinadi. Har bir yangi tug'ilgan

termin birinchi navbatda sohaning mutaxassislari, so'ngra keng jamoatchilik, oxir-
oqibat esa hamma jamiyat ishtirokchilari orasida to'liq shakllanadi. Bu orqali AKT
terminologiyalari milliy tillar va sohalarga nisbatan bir me'yorga keltiriladi.
Tarjima xususiyatlari AKT terminologiyasidagi yana bir muhim jihatdir.
Tarjimada har doim original atamadagi ma'no boyligini, texnologik va ilmiy
mazmunini to'liq aks ettirish emas, balki imkon qadar qisqa, aniq va amaliy
so'zlarni tanlash, xalqaro tajribani hisobga olish lozim bo'ladi. Bunda ko'p yillik
tarjima tajribasi, lingvistik tahlil va texnik cheklovlar yagona standartga keltiruvchi
asosiy omil hisoblanadi. AKT terminlarini mahalliyashtirishda o'zbek tili
shevalari, uslubiy cheklovlar va zamonaviy sozlashuvlar hisobga olinadi, lekin har
doim global moslashuvga e'tibor qaratiladi. Natijada ko'p hollarda "kompyuter",
"protessor", "tarmoq", "skaner" kabi so'zlar o'zbek tiliga chuqur singib ketgan
bo'lsa, endi-chi "kriptoalyuta", "masofaviy dasturlash", "bulutli texnologiyalar",
"real vaqt rejimi", "onlayn monitoring" kabi so'zlar ham mustahkam o'rin olmoqda
[2].

AKT terminologiyasida qisqalik va aniq ma'no – yana bir ijtimoiy-texnik
xususiyat hisoblanadi. AKT terminlari to'g'ridan-to'g'ri vazifani, texnologik
jarayonni yoki o'zaro bog'liqlikni bildiradi. Bu terminlarning sodda, qisqa,
tushunarli, ommaviy va universal bo'lishi ularni kundalik hayot va ijtimoiy yashash
tarziga tez kirib kelishini ta'minlaydi. Zamonaviy media, informatika ta'lim tizimi,
davlat boshqaruvi va boshqa maydonlarda qisqa, mazmunli va tez esda qoladigan
AKT terminlari ko'p ishlatiladi. AKT terminologiyasining rivojlanishida
interaktivlik ham yetakchi o'rinda. Dastlabki kompyuter va dasturlash sohasiga oid
terminlar passiv xarakterga ega bo'lgan bo'lsa, bugungi turli interfaol e-learning,
ijtimoiy platformalar, raqamli tarmoqlar, onlayn xizmatlar, mobil ilovalar va sun'iy
intellektli tizimlarda faol va o'zaro munosabatga yo'naltirilgan terminlar
ishlatiladi. "Onlayn chat", "virtual muloqot", "avtomatlashtirilgan tahlil", "video
konferensiya", "masofaviy kirish", "API integratsiyasi", "virtual yordamchi" kabi
atamalar, aynan interaktiv va zamon talablari asosida yuzaga chiqqan. Vaqt
sinovidan o'tgan AKT terminlari qatida "tarmoq", "kompyuter", "dastur",

“kabinet”, “printer”, “faoliyat”, “axborot”, “xavfsizlik” kabi o‘zbekcha va moslashtirilgan so‘zlar ham bor. Ular asta-sekinlik bilan har bir sohaga singib, zamonaviy informatsion madaniyatning ajralmas qismiga aylangan. Shuningdek, har yili yangi terminlar tug‘iladi, ayrimlari yaroqsiz yoki eskirgan bo‘lib, nasldan naslga o‘tmadi. Bu AKT terminologiyasida doimiy yangilanish va tabiiy tanlanish borligini ko‘rsatadi [3].

AKT terminologiyasining o‘ziga xos xususiyatlaridan yana biri umumiylikining yuqori darajada bo‘lishidir. Har bir zamonaviy atama bir vaqtning o‘zida bir nechta fanlar, sohalar va yo‘nalishlarda ishlatiladi. “Tarmoqlash”, “modullar”, “arxitektura”, “algoritm”, “platforma”, “virtualizatsiya”, “analitika” kabi terminlar informatikadan tashqari matematika, menejment, iqtisodiyot, biznes, tibbiyot va huquqshunoslikda ham mustahkam o‘rin egallagan. Demak, AKT terminologiyasi soha chegarasidan chiqib, butun zamonaviy tafakkur va madaniyatga chuqur singib bormoqda. Bugungi jamiyat hayotida AKT terminlarining o‘rni hech qachon hozirgidan ko‘ra muhim bo‘lmagan. Har bir sohaning rivojlanishi, innovatsion loyiha va startaplar, davlat boshqaruvi, dunyoviy iqtisodiyot va ijtimoiy hayotning zamonaviy qiyofasi AKT terminologiyasining zamonga mos, universalligi va ilg‘orligi bilan chambarchas bog‘liq. Qayerda innovatsion g‘oya, yangi ishlab chiqarish, yangi platforma yaratilsa, u yerda yangi termin ham tug‘iladi. Har qanday integratsiya, bir nechta sohaning birlashuvi, ko‘p tarmoqli hamkorliklarda universallik va to‘g‘ri muddao bilan AKT atamaları asosiy til – yangi kommunikatsion vosita sifatida namoyon bo‘la boshlaydi. AKT terminologiyasida zamon ruhi, fan va texnikaning rivoji, yuqori tezlik, qisqalik, aniqlik, xalqaro andozalarga moslik kabi xususiyatlar yetakchilik qiladi. Shu bilan birga, o‘zbek tiliga moslashgan holda har bir yangi atama o‘z milliy qiyofasini topadi, nutqqa moslashtiriladi. Ba’zi hollarda xorijiy va milliy atama yonma-yon ishlatiladi, bu o‘zbek ilmiy va texnik tilining boyib, universallashtirib borayotganini ko‘rsatadi. Yana bir muhim jihat – AKT terminlari ko‘pincha qisqartma shakllarda (akronimlar) keng tarqalgan bo‘lib, bu ulardan foydalanishni yengillashtiradi, nutqda soddalik yaratadi. Masalan, “WEB”,

“URL”, “IP”, “IT”, “SMS”, “API”, “IoT” va shu kabilar nafaqat texnik, balki turli sohalarda ham kengaga yoyilgan. Buning o'zi ham AKT terminologiyasining zamonaviy kommunikatsion muhitga oson moslashuvchanligini ko'rsatadi. Bu xususiyatlarning barchasi AKT terminologiyasining eng muhim va zamon bilan uyg'un ko'rinishini, uning tarixiy-evolyutsion jarayonda boshqaruvi, milliy va xalqaro tavsifi, fan-texnika taraqqiyoti, nutq va idrokda mustahkam o'rin egallashini ta'minlaydi [4].

Xulosa

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari terminologiyasining o'ziga xos xususiyatlari – bu eng avvalo, uning dinamik rivojlanishida, tezkor yangilanishda, xalqaro standartga mosligi, qisqa va aniq bo'lishidadir. Ular zamonaviy texnik, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarda yetakchi kommunikatsion vositaga aylandi. AKT atamalari ko'p hollarda ingliz tilidan to'g'ridan-to'g'ri yoki moslashtirilgan shaklda o'zbek tilida ishlatiladi, qisqartmalar va akronimlar boshqalariga nisbatan tez va samarali nutq orqali aniqlik, unumdorlik yaratadi. Soha mutaxassislari va keng jamoatchilik uchun terminologiyaning ochiqligi, soddaligi, amaliyotga yaqinligi va universalligi uning izchil rivojlanishini, fan, ta'lim, taraqqiyot va ish faoliyatidagi asosiy ustunligidir. Har bir yangi texnologiyaga mos yangi termin, zamon bilan hamqadam jamiyat taraqqiyotini aks ettiradi. Shunday ekan, AKT terminologiyasidagi har bir xususiyat zamonaviy hayotning ajralmas bir qismi, uning taraqqiyot va innovatsiyalarga, raqamli dunyoga ochilishidagi asosiy imkoniyat omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Т.Х. Мамашукуров, Б.Ж. Мамажонов. “Ахборот texnologiyalari asoslari”, Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2020.
2. М.Э. Чиркин. “Ахборот texnologiyalari: tushunchalar va asosiy terminologiya”. Toshkent, 2019.
3. Евгений Кузнецов. “Современные информационные технологии”. Москва: Наука, 2018.

4. J. Laudon, K. Laudon. "Management Information Systems: Managing the Digital Firm". Pearson, 2022.

5. В.Т. Глушков. "Информатика и вычислительная техника". Москва: Высшая школа, 2017.

6. Ю.Г. Бухвалов. "Информационные технологии: словарь-справочник". Москва, 2021.

7. Baxtiyor Narziev. "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsiyalar", Toshkent, 2023.

